

*Duško Sekulić
Željka Šporer*

Josip Županov
SOCIOLOGIJA JEDNOG ŽIVOTA - ŽIVOT
JEDNE SOCIOLOGIJE

U Zagrebu je 12. studenog 2004. preminuo akademik Josip Županov. Time je Hrvatska izgubila čovjeka koji je detaljno pratio društvene promjene oko sebe i bio jedan od njihovih najpronijljivijih analitičara. Svojim procjenama obilježio je sve "faze" u razvitku jugoslavenskoga i hrvatskoga društva - od analize samoupravljanja u šezdesetim godinama, permanentne krize sustava koja se uočava od sedamdesetih, pa do izgradnje novoga kapitalizma u samostalnoj Hrvatskoj nakon devedesetih godina.

Njegov život kao da odražava osnovne procese koji karakteriziraju društvo koje prolazi kroz socijalističku industrijalizaciju i njezin prvi polet. U tome procesu stvara se nova grupa ljudi koji su u prvome pomaku sa sela u grad postali, ne samo radnici, nego i vrhunski intelektualci novoga društva. Akademik Županov, kao i mnogi hrvatski intelektualci njegova naraštaja, pripadnik je prvoga naraštaja koji je sa sela došao u grad i zauzeo važna mjesta u akademskoj i u drugim oblastima djelatnosti.

Rođen je 14. rujna 1923. u Srednjem Selu na Šolti. Osnovnu školu završio je u rodnome mjestu, klasičnu gimnaziju u Splitu (započeo je školovanje u gimnaziji biskupskog sjemeništa u Splitu, a završio je državnu klasičnu gimnaziju), pa zatim Pravni fakultet u Zagrebu. Doktorirao je na Ljubljanskom sveučilištu godine 1965., da bi 1979. bio izabran za člana suradnika JAZU, a od godine 1991. za redovitog člana HAZU. Svaka je od tih obrazovnih institucija Županovu služila za introspekciju svoje spoznaje. Često se šalio kako razumijevanje birokratske organizacije zahvaljuje svome školovanju u biskupskoj gimnaziji.

Profesionalnu karijeru započeo je 1950./51. kao asistent na katedri političke ekonomije na Višoj političkoj školi u Beogradu. No ubrzo dolazi u Zagreb, gdje živi do kraja života. Od kolovoza godine 1951. glavni je urednik izdavačkog poduzeća

Naprijed u Zagrebu, od 1956. do 1962. radi kao istraživač u Institutu za društveno upravljanje, a od 1963. do 1968. na Ekonomskom institutu u Zagrebu. Godine 1968. izabran je za izvanrednog profesora sociologije i industrijske sociologije na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu, da bi 1973. prešao u zvanje redovitog profesora na Fakultet političkih znanosti, gdje ostaje do umirovljenja 1993. U svim tim ustanovama Županov ostavlja traga, surađujući sa drugim profesijama i unoseći sociološku perspektivu u razumijevanje njihova djelovanja, ali i obogaćuje sociologiju, unoseći rakurse iz drugih znanosti, posebno iz ekonomije i etnologije. Otvorenost za suradnju rezultirala je značajnim brojem koautorskih radova tako rijetkih u tadašnjoj sociološkoj produkciji kod nas.

Svoj život sam je Županov u pogovoru svojoj knjizi "Zaboravljeni rat. Sociologija jednog sjećanja" (1998.) podijelio u nekoliko glavnih faza. Prva je ona od između 1923.-1941., u kojoj prevladava "katoličko-antičko-mediteransko ozračje" s izraženim osjećajem za hrvatski nacionalni identitet. Druga je faza ona koja počinje od jeseni 1942., pa traje sve do početka 1990. Kako sam Županov kaže za drugu fazu, to je ponovno "krštenje" i stupanje u drugu, sekularnu crkvu. No ta "druga faza" odlučna je za razumijevanje Županovljeva životnoga puta ne kroz činjenicu stupanja u sekularnu crkvu, nego kroz proces zamjene sekularne religije pozitivnom socijalnom znanošću. Treća je faza, naravno, definitivna propast države i sustava za koji se sâm autor nekada borio. No, kako Županov kaže: „nije (se) ponovno vratio na nedjeljnu misu.”

Kao što ga je poslijeratni razvitak doveo u grad i na sveučilište, tako je i njegova karijera znanstvenika bila pod utjecajem jugoslavenskog sukoba sa SSSR-om i "okretanja prema Zapadu". Zajedno sa čitavom plejadom svojih vršnjaka on je 1960./61. bio Fordov stipendist na Sveučilištu Cornell u SAD, gdje studira industrijsku socijalnu psihologiju i radne odnose, pa će nakon toga iskustva sebe u profesionalnome smislu definirati američkim đakom. Boravak u SAD i suradnja s Arnoldom Tannenbaumom duboko je utjecala na razvijanje empirijske sociologije u Jugoslaviji. Primjena "grafikona kontrole" značila je nov pristup istraživanju samoupravljanja. Kao i sve ostalo u društvenoj znanosti, to je izravno utjecalo na debatu o tome može li se "socijalistička stvarnost" izučavati metodama "buržoaske" znanosti. Bez obzira na idejne kontroverze, to je bio značajan korak prema definitivnom utvrđivanju uloge i dometa sociološkog istraživanja u Hrvatskoj i u tadašnjoj Jugoslaviji.

Županov je znatno obogatio sociologiju i raspravu o društvenoj stvarnosti, unoseći u nju cijeli niz novih koncepata, a posebno su dva koncepta bila značajna. Premda nisu bili nepoznati društvenoj znanosti, njihova je primjena na konkretnu stvarnost na jedinstveno novi način inovacija obilježila intelektualnu i političku klimu, ukazujući na neke ključne procese i dileme. To su bili koncepti "kolektivnog poduzetništva" i "egalitarizma". Prvi je pogađao bit institucionalnog modela samoupravne ekonomije u kojem su se prelamale utopijske vizije i realno

društveno djelovanje. Drugi je ukazivao na određene trajne elemente kulture ovoga podneblja koji se na specifičan način sukobljavaju s novom institucionalnom strukturom i proizvode nepredviđene efekte. Ti su koncepti postali nezaobilaznima u razumijevanju i analizi samoupravnoga društva. Radovi u kojima se ti koncepti i tehnike upotrebljavaju sabrani su u knjizi "Samoupravljanje i društvena moć", koje je prvo izdanje izašlo 1969. (drugo 1985.). Ta je knjiga ostavila dubokoga traga na razvitak sociološke misli, ukazujući kako znanstvena rigoroznost i društvena relevantnost mogu ići ruku pod ruku. Kriza samoupravnog socijalizma, koji je ulazio u svoju završnu fazu, obilježena je u knjizi "Marginalije o društvenoj krizi". Karakteristika je svih tih radova teorijska jasnoća i cjelovitost, što je poslužilo mnogim empirijskim istraživačima kao teorijski okvir i za operacionalizaciju kompleksnih problema. Politička je klima otežavala empirijska istraživanja iz industrijske i političke sociologije, posebno u drugoj polovini sedamdesetih, a djelomično i u prvoj polovini osamdesetih godina prošloga stoljeća. Županov je svojom sociološkom imaginacijom, rigoroznom teorijskom analizom, ali i onim što se danas naziva meta-analizom uspio nadoknaditi taj manjak u sociološkoj produkciji toga vremena.

Treća faza života – život u postkomunizmu - obilježena je Županovljevim povlačenjem iz nastavničkoga života ali ne i povlačenjem od aktivne opservacije i sociološke analize društva u promjeni. Ogromna promjena koja se zbivala pred njegovim očima nije mogla ostaviti analitičara takvoga kalibra hladnim ni u poznim godinama, pa su njegove kratke oštroumne analize slijedile jedna za drugom. Ta je sociološko-publicistička djelatnost donijela Županovu znatnu popularnost njegovom nazočnošću u medijima, ali je svakako pridonijela i profiliranju sociologije i sociologa u hrvatskome društvu. Njegovi radovi o socijalnoj transformaciji, o socijalnoj dezintegraciji i o konfliktima toga još uvijek aktualnoga razdoblja sakupljeni su u dvije knjige "Poslije potopa" 1995. i "Od komunističkog pakla do divljeg kapitalizma"(2002.). Politički kapitalizam, tranzicija, elite, nacija i etnicitet bivaju predmetom nove vivisekcije Županovljeva intelektualnoga skalpela.

Svojim radovima nezamjenjive znanstvene rigoroznosti, jedinstvenim, ali dominantno jasnim sociološkim rakursom, Županov je profilirao naraštaje sociologa ovoga prostora daleko od institucionalnih centara sociologije, a uvijek u središtu sociološke produkcije. Njegovom smrću Hrvatska je izgubila čovjeka koji je bio pravi majstor analize aktualnih društvenih zbivanja. Sociologija je izgubila čovjeka koji je stvorio specifičan diskurs teorijskog sociološkog promišljanja i koji je dao neizbrisivi doprinos njezinu razvitku u autonomnu znanstvenu disciplinu. Autori ovoga napisa izgubili su inspirativnog učitelja, vrijednog suradnika i dragoga prijatelja.

Adelaide 30.3. 2005.

